

Summary

The article examines the «pictorial» component of Hryhoriy Kosynka's individual style which helps the author to reproduce the human existence in a complex post-revolutionary time.

Key words: *colouristic, impression, existention.*

Література

1. Косинка Г. Заквітчаний сон / Г. Косинка. – К.: Веселка, 1990. – 309с.
2. Клочек Г. Художній світ як категоріальне поняття / Григорій Клочек // Слово і Час. – 2007. – № 9. – С.3-14.

УДК 821.161.2

Оксана Залевська
(Івано-Франківськ)

ХУДОЖНЄ МИСЛЕННЯ РОСТИСЛАВА ЄНДИКА: ДИСКУРС ЕКСПРЕСІОНІЗМУ

У статті простежено особливості художнього мислення Ростислава Єндика, вплив засобів експресіонізму на творчу манеру автора.

Ключові слова: *експресіонізм, драматизм, духовність, особистість.*

Орієнтуючись на зображення глибинного переживання людини, Ростислав Єндик передає внутрішній світ героя у двох важливих вимірах – психологічному й духовному, внаслідок чого герой осмислює своє ставлення до світу і самого себе. Самотність, відчуження індивіда, життя і смерть, відповідальність за своє існування – ці та інші проблеми постають у творах письменника в їх екзистенційному значенні. Образи сучасників, створені письменником, помітно вирізняються індивідуальністю, вони є водночас авторською інтерпретацією українських етноментальних характеристик і безпосередньою рефлексією на довкілля, реальні життєві події. Наголосимо й на тому, що Ростислав Єндик, подібно до експресіоністів, схильний поєднувати в одній людській особистості добро і зло, прекрасне і потворне, прагнучи правдиво віддзеркалити дійсну реальність: «Де інші падали змучено, там він міцно стояв на ногах і сміявся з них розкотистим реготом, свідомий своєї перемоги. Було в ньому щось від Божого, може й диявольського [3, с. 109]». Спільним для митців-експресіоністів є також «пристрасний пошук нових форм, які да-

ли б змогу в барвах, лініях, звуках передати індивідуальне художницьке бачення, унікальне осягнення, прозріння, заперечення моторошного, заплутаного, шаленого, ворожого людині світу – й одночасно зафіксувати рух цього світу, розвиток суперечливої цивілізації, найглибші зміни, які відбуваються під впливом безлічі чинників у людській свідомості й у світобаченні суспільства загалом [8, с. 14-15]».

Основу драматичного начала в прозі письменника утворює трагедія особистості, а істотним структурним елементом є сцени драматичної дії, в яких у різних формах людського спілкування з'ясовуються етико-ідеологічні позиції героїв. Іван Загуканий, зустрічаючи опір жінки в прийнятті, як йому здавалось, правильного рішення, насилу опановує свої емоції: «Він мав охоту її збити. За всі свої муки. Синець на синці, рубець на рубці – з усього тіла аж кров циркувала б, аж грала б. Так люто бив би, якби хотів вбити самого себе [3, с. 13]». Зображення збентеженої душі, а звідси – нагнітання больових емоцій, різкість акцентів – усе те, що вказує на синдром експресіоністичної поетики.

Ростислав Єндик, використовуючи психологічні портретні та пейзажні характеристики, експресивні психологічні деталі, майстерно передає напружений стан – трагізм буття віч-на-віч зі смертю: «І тоді напав на в'язнів якийсь страшний всеобіймальний страх. Всі тряслися цілим тілом і очікували чогось невідомого. Їм хотілося кричати, їм хотілося визвати той загрозуючий страх, щоб він нарешті прийшов і замучив у боротьбі з ними, а не шарпав їх своєю непевністю, наче відкриту рану [3, с. 48]». Зі специфічно експресіоністичного ракурсу зображення починається оповідання «Мольфар»: «Бридкі сни мучили гуцулів, як показалися на небі і землі віщі знаки. По всій Верховині перейшов страх: шибениці і трупи ввижалися, сонце в крові заходило, по лісах хрипко вили вовки. Жінки сиділи скам'янілі при ватрах, чоловіки вовтузилися поміж хатами – усі, немов тронув би їх параліч [3, с. 50]». Експресіонізм як елемент художнього мислення письменника знайшов вияв у домінуванні лірично-суб'єктивного начала в художньому дослідженні складних суперечностей суспільного життя, намаганні пояснити їх сутність, адже «митці-експресіоністи не зображують, а переживають певну подію, не відтворюють, а оформляють ситуацію, конфлікт, їхні твори дають образ світу в чистій формі, без будь-яких нашарувань [7, с. 204]». Як стиль, експресіонізм Ростислава Єндика зумовлюється психічним станом героя, що перебуває в трагічній ситуації, зумовленій об'єктивно, і з яким ідентифікує своє емоційне внутрішнє «я» автор: «Від цих слів взялася моя душа якимсь каменем і скулилася в ньому, як гнана звірина, за якою біжать натравлені пси, а вона забігла в будку, сидить у ній і ціла дрожить. Міркую, що я не мав з роду страху, але тоді збоявся я чи не перший раз... [3, с. 153]».

«У центрі художнього світу експресіонізму, – зазначає сучасний дослідник Василь Пахаренко, – змучене бездушністю сучасного життє-устрою, його контрастами духа і плоті, живого і мертвого, цивілізації і природи серце людини [5, с. 251]». Обездуховлення людини, деструкція національних звичаїв і традицій, порушення основної християнської заповіді – все це болить авторові й «вибухає» розпачем на сторінках його творів: «Мматтері твоїй люшню до подолку! Наїлася земля трупа, аж тріскає, а з ним і наші кривди загнивають [2, с. 58]». Сучасна розмова про тоталітаризм означає виявлення, за словами Соломії Павличко, «дискурсу неврозів, страхів, божевіль», які пережили різні діячі української культури, феномену українського страху, українських «людей зі страху». Закономірно, що невротичною тривожністю, почуттями неспокою і страху, а водночас протестом проти насильства і зла позначені тексти Ростислава Єндика. Поведінка Олекси («Катарзіс») переконливо ілюструє душевний стан людини в час сучасного Апокаліпсису:

– «Ох звірі, звірі! Ви одурили від випарів крові.

Як автомат починає ходити з кута в кут, але видно, що його серце зірвалося з павутиння нервів, покотилося на долівку, а він ходить по ньому, розтопчуючи його в гязі [1, с. 43]».

Вираженню бурхливих психічних переживань митця сприяє і експресіоністичний принцип кольористики, який передає атмосферу агресії, бездуховності жорстокого світу, крайньої душевної напруги: «Вдарилися клетоти, а їх перетинали безугавно прутами і хрестами блискавки. І мітлами і лушницями. У цім безугавнім гулі кресався вогонь і ставав стовпами на чорних хмарах, а громи кружляли від кичері до кичері, наче б тисячі трембіт трембітали – велетенських, надлюдських, пекельних. Дід глянув крізь вікно і бачив, як загинув світ. Його чоло зморщилося, в очах запалали дві ватри і розсипалися іскрами. Напросту-вався, витягнувся, як струна на скрипці, аж взад подався... [3, с. 80]», «Посипалися удари балтами і бартками, доки не обсунулися післи Архіюди на землю. Тоді пройшла по них юрба, хитаючися то в один, то в другий бік, розтоптуючи тіла на кривавий корж, наче страшним вальцем. Щойно в той час розкололася юрба, споглядаючи на свої криваві постолі, закрашені не менше, ніж червоні капчури; і почала розглядатися, наче роз'юшені пси, нюшкуючи за добиччу, щоб її рвати і роздирати [3, с. 65]». Загострено-суб'єктивне сприйняття убивства передається за допомогою слів «кривавий» і «червоний». А образ «чорного сонця» (згадується «під чорним сонцем Іудеї» Миколи Зерова) над мальовничими гуцульськими краєвидами – то воістину зловіщий знак більшовицької доби: «Мрячне сонце викрадалося з-за верхів і відразу чорніло, наче гасилося, бо було без проміння, як птах без пір'я [3, с. 159]».

Як бачимо, символічного змісту сповнений чорний колір – колір зла, смерті. «Ми, спеціально українці-ізгої, – писав Євген Маланюк, – відчуваємо не лише присутність, а й саму природу Зла. З такою гострою силою, з якою сатану відчували хіба тільки люди Середньовіччя. Наявність демонізму в комплексі большевизму не підлягає сумніву (...). «Знавці», «науковці», новоявлені «історики» – а серед них значний відсоток так чи інакше платної совєтської пропаганди – впевнюють, наприклад, що терор, концентраційні табори, масове переселення, біологічне підтинання народів і т.п. – це, мовляв, винахід німецьких «нацистів», які, як це кожній нормальній людині відомо, були лише нездарними учнями большевиків... [4, с. 14]».

Ростислав Єндик суголосний з митцями-експресіоністами і в своєму прагненні заперечити пасивність, інертність як одну з найістотніших причин дисгармонії в світі, в особистому житті людини. Ідею сильної особистості вони перейняли від Ніцше, щоправда не поділяючи того презирства, яке він відчував до мас. Їх ідеалом є людина свідомо, що вірить у маси (людина митців-експресіоністів є в основі доброю). А маси – за їх уявленням – це сума багатьох особистостей, а не нова якість. Потрібен тільки певний імпульс, щоб вивільнити з людини добро. В оповідання «Оце жінка» Ростислав Єндик навіть вводить діалог-суперечку про «плекання» такої сильної особистості: «що значить взагалі виплакувати нову людину? Чи сучасна зла? Що загрожує громадянству, на те будують тюрми, шпиталі, приюти, людина ж, яка носить цю назву не з припадку, але внаслідок усіх притаманностей, не дасться впхати в шаблон. Кому потрібна нордійська людина, дукарська, чи якась інша? Не вистарчає людина?»

Хто ж говорить про шаблон? Хіба той, що прирівнює її до комарів, – поважно заговорив Грін. – Тут іде про ідеал, до якого прямували всі дужі епохи: про мегалопсихію, магнамітас, Hochherzigkeit» [2, с. 121-122].

У текстах письменника прочитуємо відкритий інтерес не тільки до реалій тоталітарного світу, а й до душевних станів людини у найбільш загострені моменти національної духовної та фізичної катастрофи в ситуації апокаліптичного переживання історії, коли руйнівний вплив влади стає настільки сильним, що втрачаються будь-які засади гуманності й кожен індивід підлягає процесу загальнодержавної асиміляції, підпорядковуючись байдужому до чийогось конкретного життя «маховику» історії. У зображенні художнього простору в оповіданнях «Зов землі», «В безпуття на шлях» також важливу роль відіграють апокаліптичні мотиви. Це сприяє створенню образу дисгармонійного, хаотичного світу: «Цензура наложила каганець на пресу, може й непотрібний, бо сумління світа застигло. Тимто по країні далі ходили ватагтлюдоїдів,

вбивали людей і викидали м'ясо псам на жир. Пси лютували і скаженіли, а потім і самі почали сягати до горлянок. Тікав, хто мав силу, у світ за очі, гинули діти й жінки [2, с. 154]», «За обр'ями загубилися чорні хмари, що впали на Лемківщину олив'яним дощем. В повітрі літали голубі голуби та воркували глухо і тривожно. По землі повзли апокаліптичні бестії, збивали вали сивого туману, ригали вогнем і пропадали в ньому далі. Армія вилася в судорогах, як потята гадина, що втратила їдь і зуби, корчилася і підкидалася, а її частини здихали і в дивний спосіб пропадали, полишаючи по собі тільки скривавлену луску [2, с. 57]».

Водночас Ростислав Єндик шукає засоби гармонізації простору, відновлення втраченої єдності, що, на думку митця, має бути досягнуто передусім з допомогою духовних зусиль особистості. Доречним тут видається міркування Ярослава Поліщука про те, що Апокаліпсис чи катастрофічний елемент є очисним елементом: «Перш ніж нечестивий світ справді згине, він *in effigie* нищиться уявою, розпаленою ненавистю до нього. Це робиться для того, аби після понищення настало визволення й очищення [6, с. 270]». Письменник бачить майбутнє, очищене від насильства і рабської покори. Мірко Ратмир («В безбуття на шлях») переконаний, що кожен українець повинен розбудовувати у власних грудях державу, «у власному серці треба витворювати нову дійсність, не менше міцну, ніж та, що її сотворили назовні вороги». Для здобуття державності потрібна наукова система, яка б давала матеріали з «доказами на право до землі і право на окремішність, вона вибудовувала б велич старини і ставила б її, як зразок того часу, коли ще предки були дужі». Роздроблювання сил ніколи не приведе до перемоги, а тільки до руїни. Духовними підставами народу є честь і достойність, «але ж бо чи справді саме одиничні герці розбуджують, збільшують і вдержують їх? Їх створює історія і перво – історія, бо з викопалин землі і темних архівів ви двигается велич, що перероджує навіть трусливих рабів та заставляє живіше битися кожному серцю, роблячи його невмирущим (простежуються авторські висновки і позиція Єндика-науковця) [2, с. 141]». Свої жадані візії вкладає в уста героїв творів – не лише чоловіків, а й жінок: «Як оглухли заступники, ми, жінки, шукатимемо права ласки, роблячи світ кращим і ліпшим, боронячи його перед безглуздою жорстокістю і брутальним насильством. Що ми знаємо про справедливість?! Ми знаємо тільки лагідність [2, с. 126]».

Вплив української новелістичної школи кінця XIX- початку XX століття на творчу манеру яскраво помітний у його прагненні пізнати незбагненні таємниці психіки людини, у багатстві кольористики і, звичайно, в умінні знайти тверді основи людського буття, глибше осягнути надійно-безперечні істини світу, космос народної долі, закорінений в історичну ретроспективу народного життя, його головних проблем і зіткнень.

Анотація

В статтє прослеженє особенности художественного мышления Ростислава Єндика, влияние средств экспрессионизма на творческую манеру автора.

Ключевые слова: *экспрессионизм, драматизм, духовность, личность.*

Summary

The article traces the features of artistic thinking Rostislav Yendyka, expressionism impact of the creative style of the author.

Keywords: *Expressionism, drama, spirituality, personality.*

Література

1. Єндик Р. В зударі з життям / Ростислав Єндик. – Краків : Українське видавництво, 1940. – 179 с.
2. Єндик Р. Зов землі / Ростислав Єндик. – Краків, 1940. – 160 с.
3. Єндик Р. Жага / Ростислав Єндик. – Мюнхен, 1957. – 301 с.
4. Маланюк Є. Книга спостережень / Євген Маланюк. – К. : Атіка, 1995. – 236 с.
5. Пахаренко В. Українська поетика. Наукове видання / Василь Пахаренко. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2002. – 320 с.
6. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму : монографія / Ярослав Поліщук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 392 с.
7. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника / Олександра Черненко. – Мюнхен : Сучасність, 1986. – 234 с.
8. Шахова К. Експресіонізм : зб. наук. праць / Кіра Шахова. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2005. – С. 11–35.

УДК 821.161.2:82–2

Любов Процюк
(Івано-Франківськ)

«ВЕРТЕП» ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ ДРАМАТУРГІЇ

У статті на прикладі драматичного твору «Вертеп» Людмили Старицької-Черняхівської доведено і проаналізовано органічну інкорпорованість творчості авторки в український бароковий контекст. Засобами художнього слова письменниці репрезентує актуальну українську проблематику. П'єси авторки стали свідченням тяглості вітчизняного інтелектуально-культурного дискурсу.